

Hur upplever placerade barn och unga i Finland, och på Åland, sin välfärd och den service de får?

År 2019 var fler barn och unga placerade utanför hemmet än någonsin tidigare i Finland. Totalt var cirka 18 928 barn och unga placerade utanför hemmet. Av dem var 67 åländska barn och unga¹. Trots att vårt samhälle har ett särskilt och stort ansvar för de barn som placeras utom hemmet har man hittills i Finland på nationell nivå känt till mycket lite om de placerade barnens välfärd och erfarenheter.

Barn och unga har delat med sig av värdefull information.

Som en del av undersökningen Hälsa i skolan våren 2019 ställdes för första gången särskilda frågor till barn och unga som växer upp utanför föräldrahemmet. Målet var att skapa en forskningsbaserad bild av barnens och de ungas situation och utifrån den föreslå åtgärder för att stärka förverkligandet av placerade barns rättigheter samt öka deras välfärd.

Hälsa i skolan undersökningen gjordes i fyra åldersklasser: De som går i årskurs 4–5 i den grundläggande utbildningen, de som går i årskurs 8–9 i den grundläggande utbildningen samt de som studerar första och andra året vid gymnasier och yrkesläroanstalter.

Efter de allmänna frågorna kom en särskild frågemodul som inleddes med texten: ”Besvara de sista frågorna om du bor hos släktingar, i familjevård, i ett professionellt familjehem eller på barnskyddsanstalt”. Jämfört med hur många barn och unga som var placerade utom hemmet enligt barnskyddsstatistik från 2018 besvarades första frågan i modulen av ungefär 52% av alla placerade barn och 48% av alla unga placerade på andra stadiet i Finland. Antalet svar minskade inte nämnvärt mot slutet av modulen. Av barnen bodde största delen i familjehem, medan de flesta andra stadiets unga bodde på barnskyddsanstalt. Detta gällde särskilt de unga som gick i yrkesläroanstalt. På grund av sättet som Hälsa i skola genomförs så kunde man inte nå alla barn och unga, till exempel inte dem som av olika orsaker inte går i skola eller som varit frånvarande.

Resultaten om de placerade barnens situation kom ut nu år 2020 i oktober i form av ett värdefullt diskussionsunderlag (nedan rapport) där endast sammanfattningen är på svenska (Riikka Ikonen, Pia Eriksson, Tarja Heino. *Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset Kouluterveyskyselyn tuloksia*. Työpaperi 35/2020).

Rädda Barnen på Åland arbetar med stöd av stiftelsen Bensow med att främja svenskspråkig familjevård. **Nedanstående text är Rädda Barnen Ålands fria sammanfattning och översättning av valda och begränsade delar av rapportens text och uppgifter ur bilagor till den. Diagrammen finns inte i originalet utan är gjorda av Rädda Barnen . Vi har valt att synliggöra de här viktiga resultaten på svenska. Skulle något fel smugit sig in ber vi om ursäkt och vi hänvisar till originaluppgifter som finns i den finskspråkiga rapporten: <https://www.julkari.fi/handle/10024/140595>.**

Tydliga skillnader

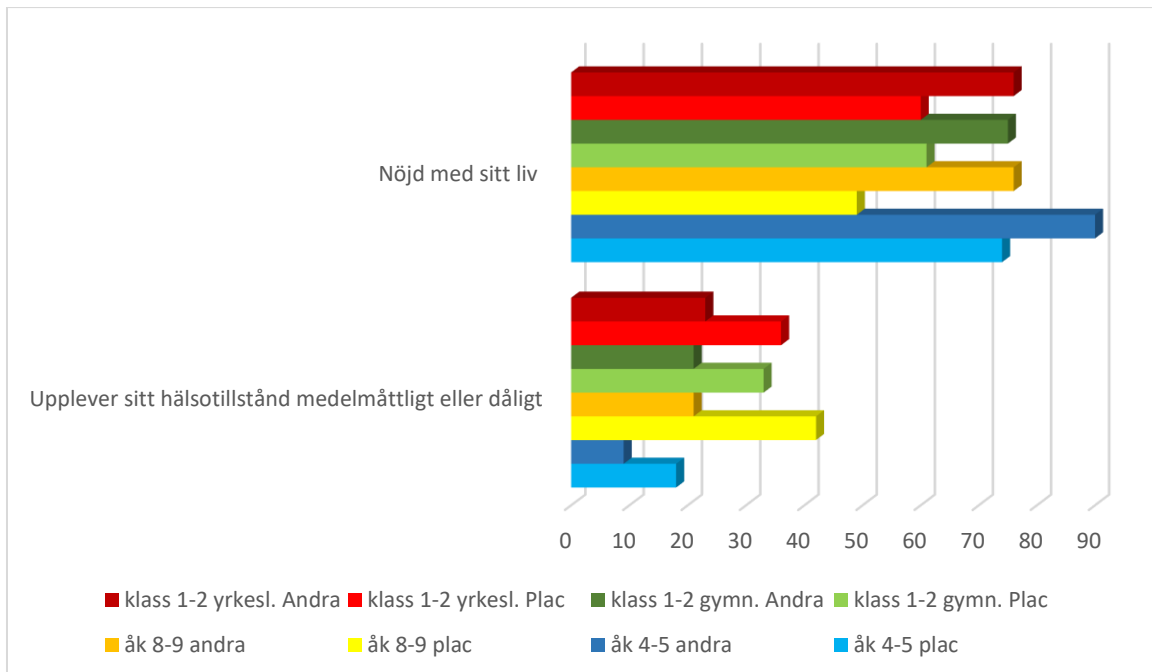
I diskussionsunderlaget (i fortsättningen *rapporten*) konstaterar författarna att de placerade barnen och unga huvudsakligen är nöjda med sina liv. Tre av fyra (74%) av de placerade barnen i 4 och 5 klassen uppgav att de var nöjda med sina liv just nu, likaså ansåg ca hälften eller mer än hälften (49 –

¹ THL Rapport 28/2020. 1.7.2020.

61%) av de unga. Resultatet visar trots det i övrigt att de placerade barn och unga som besvarade frågorna var allmänt mindre nöjda med sitt liv och upplevde sitt hälsotillstånd som medelmåttigt eller dåligt oftare än barn och unga som bor på annat sätt. Problem med psykiskt välbefinnande var vanligare bland placerade barn och unga än bland andra.

Resultaten för placerade barn och unga skiljer sig tydligt på många sätt från jämnåriga som bor på andra sätt. Särskilt märkbara är skillnaderna när det gäller unga som bor på institution.

En del av förklaringen till skillnaderna i upplevelse av välfärd mellan placerade barn och barn som bor på annat sätt kan förklaras med de placerade barnens tidigare erfarenheter, livssituation och hälsotillstånd. I rapporten konstateras ändå att skillnaderna är märkbara och att de kräver särskild uppmärksamhet.

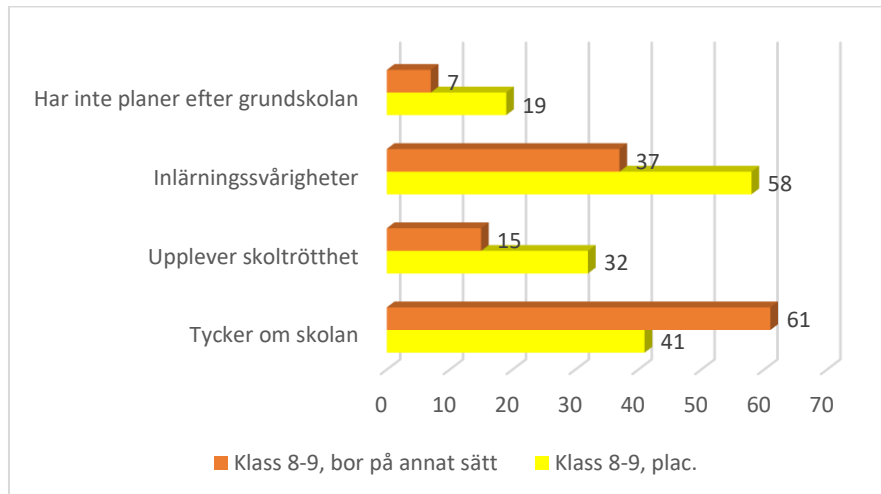
Vuxna i skolan ger jämlik behandling

Glädjande var att placerade barn och unga hade möjlighet att diskutera sådant som tynger en med en vuxen i skolan lika ofta som sina jämnåriga som bor på annat sätt. I fråga om omsorg och rättvis behandling från lärare fanns det inte heller någon skillnad mellan placerade och unga som bor på annat sätt.

Fastän de placerade unga tyckte allmänt mindre om skolgången än sina jämnåriga som bor på annat sätt, uppgav de flesta placerade barn och unga i grundskolans klass 4 och 5 samt klass 1 och 2 i gymnasiet och yrkesläroanstalt att de tycker om att gå i skolan (63 - 80%). Bland de yngsta barnen och de unga i yrkesläroanstalt fanns bara en liten skillnad mellan placerade barn och ungas och de som bor på annat sätt.

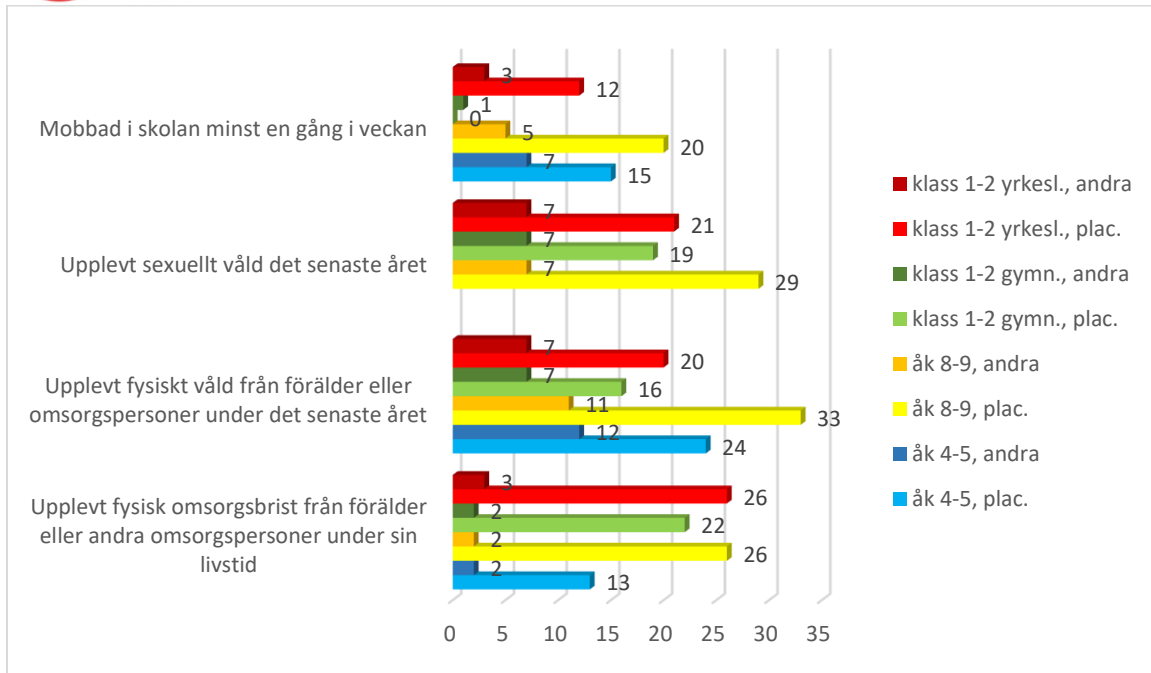
Bland de placerade unga i klass 8 och 9 uppgav mindre än hälften (41%) att de tycker om att gå i skolan. Skillnaden mellan de placerade unga och unga som bor på annat sätt är större än i de andra grupperna. Dessutom uppgav över hälften (58%) av de placerade unga i klasserna 8 och 9 att de hade inlärningsvårigheter och var tredje (32%) att de upplevde skoltrötthet.

Trygghet i uppväxtmiljön

Våldsupplevelser var anmärkningsvärt mycket vanligare bland placerade unga än bland andra. Våldsupplevelserna gäller till exempel omsorgsbrist, utsatthet för mobbning, fysiska hot, psykiskt och fysiskt våld samt sexuella kränkningar och sexuellt våld.

Var fjärde placerad ung (22 - 26%) har upplevt fysisk försummelse (omsorgsbrist) under sitt liv. Det här att jämföra med 2% av de unga som bor på annat sätt. Fler än var fjärde (29%) av de placerade unga i årskurs 8 och 9 inom den grundläggande utbildningen hade upplevt sexuellt våld under det senaste året och var femte (19 - 21%) på andra stadiet. De placerade unga uppgav också erfarenhet av psykiskt eller fysiskt våld från förälder eller andra vuxna som har hand om den unga i en helt annan omfattning än barn som bor på annat sätt. En tredjedel (33%) av de placerade unga i årskurs 8 och 9 uppgav att de hade upplevt fysiskt våld och mer än hälften (51%) att de upplevt psykiskt våld av förälder eller andra omsorgspersoner under det senaste året.

En femtedel (20 - 23%) av de placerade unga uppgav att de upplevt nackdelar av att föräldrar druckit för mycket. Av de unga som bor på annat sätt var siffran betydligt lägre, 5 - 6%.

Åtminstone en av tio (13-15%) av alla placerade unga som besvarade enkäten sköter en familjemedlem eller en annan nära människa minst varje vecka.

Levnadsvanor och hälsa

Enligt skolhälsoundersökningen var det mindre vanligt för de placerade att ha hälsosamma levnadsvanor med anknytning till välfärd än för de som bor på annat sätt.

Nästan lika stor andel placerade barn och unga har en hobby en gång i veckan som barn som bor på annat sätt. Däremot uppgav de placerade barnen och unga oftare än andra barn och unga att de ställen där hobbyn utövas ligger för långt borta och att de hobbyn som intresserar är för dyra.

Sex av tio (60%) unga som bor på institution hade upplevt insomningsproblem minst en gång i veckan. Insomningsproblem var rätt vanliga för unga i familjehem också (42%). Av de unga som bodde på annat sätt rapporterade fler än var fjärde (28 – 33%) att de hade insomningsproblem.

Användningen av tobaksprodukter och rusmedel var anmärkningsvärt vanlig särskilt bland placerade unga i högstadieåldern. Riskbeteende var betydligt högre bland placerade unga än bland dem som bor på annat sätt, till exempel hade anmärkningsvärt många fler placerade unga provat cannabis åtminstone en gång. Likaså gällde att ha provat läkemedel eller läkemedel och alkohol åtminstone en gång. Nästan varannan placerad ung person i högstadieåldern uppgav sig ha haft samlag. Att inte använda preventivmedel var betydligt vanligare bland placerade unga än bland unga som bor på annat sätt.

Av de unga i klass 8 och 9 i högstadiet uppgav var femte (20%) spel om pengar varje vecka.

Delaktighet

Största delen av de placerade barnen och unga upplevde att de i sitt familjehem eller institution hade möjlighet att följa värderingar som är viktiga för dem själva (69 - 80%) och att de blir rättvist behandlade (59 - 72%). De som bodde i familjehem upplevde oftare än de som bodde på institution att deras möjligheter att påverka vardagen var goda.

De placerade barnens rätt till delaktighet har starkt skydd i lagstiftningen. Socialarbetare har i egenskap av myndighetsaktör tilltrots ett betydande ansvar för att se till att ett omhändertaget barns bästa, rättigheter och välmående säkras. De har också ett betydande ansvar när det gäller övervakningen av praxis på platsen för vård utom hemmet. För barnen och ungdomarna i undersökningen framstår socialarbetarna ändå som väldigt avlägsna. Sju av tio barn och unga visste vem den egna socialarbetaren är. Alla barn och unga hade inte träffat sin socialarbetare (69 - 80%) under det senaste året och bara hälften av dem hade träffat socialarbetare på tumanhand. Cirka sex av tio unga bekräftade att de hade deltagit i förhandlingen om deras klientplan.

I rapporten hade man valt att titta på delaktigheten i det egna barnskyddsärendet genom att se på delaktigheten i klientplansmöte. Alla barn och unga kände inte till det vuxenorienterade begreppet. Av dem som kände till att de deltagit i sådant möte upplevde lite mer än hälften (50 - 66%) att det hade förverkligats på ett kvalitativt sätt. Det mättes med jakande svar på följande påståenden: Barnet eller den unga vågade berätta om sina saker ärligt, man pratade om sådant som rör barnets eller den ungas hemsituation, man lyssnade på barnets eller den ungas åsikt och man pratade om sådant som barnet eller den unga tycker att är viktigt.

I rapporten konstaterar författarna att det har utvecklats många metoder som stöder delaktighet under de senaste åren, men att man inte i tillräcklig grad kan se att de fått en inverkan på barnens egna erfarenheter. Det här borde kommunerna som har ansvar för placeringen av barn och unga fästa uppmärksamhet vid samt garantera arbetstagarnas kunnande, att de har ansvar för en rimlig mängd klienter och att de ges förutsättningar att stanna kvar på arbetsplatsen (kontinuitet).

Barnen och ungdomarna tar själva sällan kontakt med sin socialarbetare. Den konflikten som finns mellan socialarbetarens fastställda förpliktelser och verkligheten borde lösas snabbt genom riktlinjer på nationell nivå så att alla omhändertagna barn och ungdomar skulle få möjlighet att skapa en tillitsfull relation till sin socialarbetare.

Relationer

Betydelsen av mänskliga relationer är stor för placerade barn och unga. Deras relationer genomgår en nästa fullständig förändring då boende- och närmiljön byts och de förväntas knyta an till nya sammanhang. För placerade barn och unga blir det viktigt att befintliga och pågående relationer tryggas och att de får stöd i att bygga nya relationer. Enligt undersökningen har placerade barn betydligt mer erfarenhet av att känna sig ensamma och att bli utsatta för mobbning än andra barn i samma ålder. Att känna sig ensam var betydligt vanligare bland unga placerade på institution än i familjehem.

Ungefär vart femte barn och ung upplevde att de träffade sin närmaste vän eller kompis för sällan. Enligt rapporten var det ganska vanligt att barn i grundskolans klass 4 och 5 upplevde att de träffar sin mamma för sällan. En betydande del, ungefär en tredjedel av barnen i lågstadiet, uppgav att de

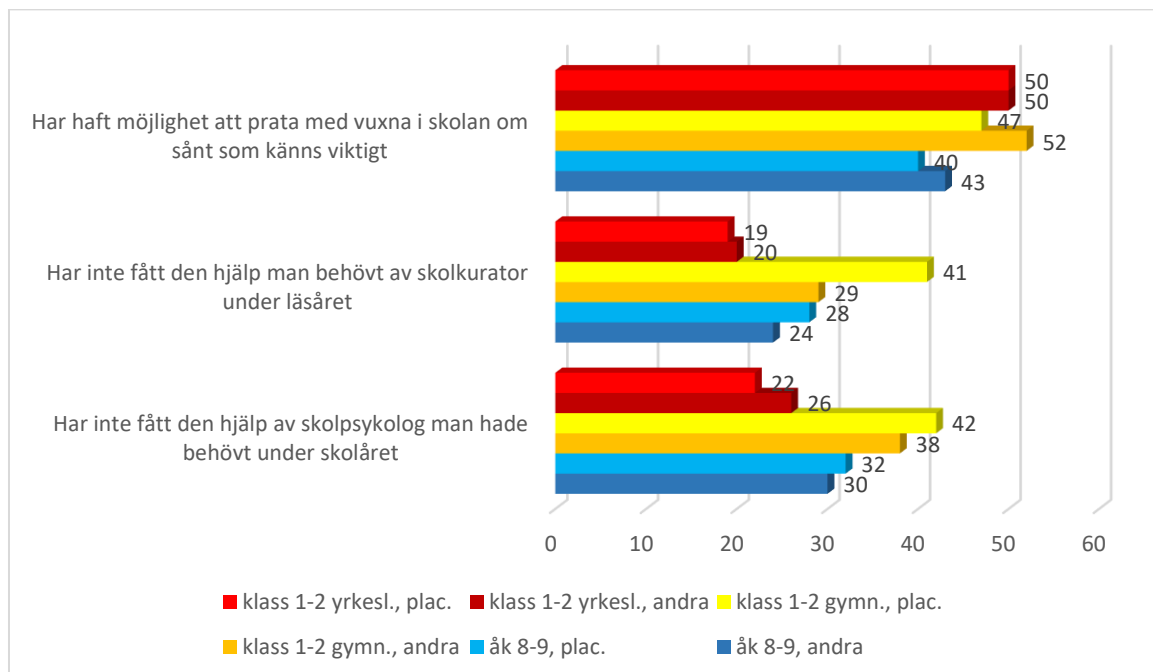
träffade sin mamma för sällan eller inte alls. Samtidigt svarade var sjätte barn och ung i grundskolan att de upplevde att de träffade mamma för ofta. De placerade barnen och unga hade också upplevelse av att träffa pappa för sällan och en tredje del av barnen och de unga upplevde att de träffade sina nära släktingar för sällan.

Här måste beaktas att en begränsning av kontakter kan vara befogat sett till barnets eller den ungas trygghet eller välmående. Då ska det göras ett begränsningsbeslut som barnet ska få information om betydelsen av och orsakerna till utifrån sin ålder och mognad.

Rätt till stöd och hjälp

Ungefär sex av tio unga visste vem som kunde hjälpa om de behandlades illa.

När det gäller behov av hjälp av skolpsykolog som inte motsvarat behovet så sticker de unga i gymnasiets 1 och 2 klass ut. Både de placerade och de som bor på annat sätt hade inte fått den hjälp de behövt (42% och 38%). När det gäller hjälp och stöd av skolkurator och skolläkare skiljer sig de placerade unga från unga med annat boende. Hela 40 - 41% av de placerade unga upplever att de inte hade fått hjälp av dem under skolåret, fastän de hade behövt det.

De placerade barnens kunskap om de egna rättigheterna borde stärkas.

Åtgärdsförslag

Att garantera trygghet under placeringen är av primär betydelse då de placerade barnen och unga har ofta många tidigare erfarenheter av otrygghet. Resultaten från undersökningen visar tyvärr att placerade barns och ungas rätt till en trygg uppväxtmiljö inte förverkligas tillräckligt bra varken i deras vardagsmiljö eller på placeringsstället (nya hemmet).

De som ansvarar för placeringen av barn och unga (landskapen) behöver allvarligt uppmärksamma de placerade barnens erfarenheter av fysiskt-, psykiskt och sexuellt våld. I beaktande måste också tas sådant strukturellt våld där systemet framkallar risker förknippade med barnets välmående och brott mot barnets rättigheter.

- Uppmärksamhet bör fästas vid placerade barn och ungas upplevelser av ensamhet, mobbning och problematik gällande den mentala hälsan så väl i familjehem och på barnskyddsanstalter, i skolor och inom hälsovården. Det bör gå att svara på barnens hjälpbehov så att barnet upplever att hen får hjälp och hen inte känner sig utpekad. Samarbetet med barn och ungdomspsykiatri bör vara tät och sömlös inom de enheter som vårdar unga med symptom på mental ohälsa.
- Det för placeringen ansvariga landskapet bör genom sina upphandlings- och kontrollprocesser säkerställa att varje barn och ung som placeras på regionens initiativ (beslut) får en sådan trygg uppväxtmiljö och god omsorg som motsvarar barnets eller den ungas behov.
- Landskapet bör säkerställa att klientantalen är sådana att socialarbetarna har realistiska förutsättningar att garantera att barns och ungas rättigheter förverkligas och också att styra och övervaka verksamheten på platserna för placering mot detta.
- Mer uppmärksamhet bör riktas mot att stärka tryggheten på platser för placering. Kunnandet och resurser måste stärkas så att personalen och familjevårdare har tillräckligt med tid för varje barn och kunskap om metoder för att lösa utmanande situationer. På så sätt kan användandet av begränsningar (enligt barnskyddslagen) minskas och andra metoder som upplevs som liknande.
- Särskilt anstalter och professionella familjehem bör fästa uppmärksamhet på konsekvenser som följer på barns och ungas uppförande så att bestraffningar som förödmjucar barn eller är lagstridiga inte ska förekomma.
- Placeringsplatsernas förmåga och möjlighet att skydda barn och unga från rusmedel bör stärkas. Dessutom bör det säkerställas att samarbetet med de (hälsovårds-) enheter som sköter missbrukarvård är sömlöst och att varje barn och ung med missbruksproblematik får vård för sitt beroende.
- På anstalter, i familjehem, i skolan och i hobbyverksamhet bör barn och unga skyddas mot sexuella trakasserier och sexuellt våld. Till de unga som upplevt våld ska tillräckligt stöd och tillräcklig hjälp säkerställas.
- För att förbättra situationen med förverkligandet av barns rättigheter bör barn och ungas kunskap om de egna rättigheterna och tillgängliga rättsliga skyddsåtgärder stärkas. Det är både socialarbetarnas och placeringsplatsens ansvar.
- Också socialombudsmän och regionala myndigheter borde informera om rättsskyddet på ett barnvänligt sätt.
- Särskild uppmärksamhet bör fästas vid välmåendet hos de unga som bor på anstalt. Delvis kan skillnader i välmående förklaras med tidigare erfarenheter, men resultaten visar också att det finns brister inom områden som det går att ingripa i genom systematiskt arbete, så som att upprätthålla hälsosam sömn- och matrytm samt att minska sexuellt risktagande.

Rädda Barnen

Åland

I rapporten konstateras avslutningsvis att Hälsa i skolan undersökningen verkar passa bra som verktyg för att utreda placerade barns och ungas välmående och deras erfarenheter av stöd och hjälpinsatser. I fortsättningen bör de placerade barnens välmående följas upp med en fråga om boendesituation. Dessutom bör frågemodulen för placerade barn och unga upprepas kontinuerligt, till exempel vart fjärde eller sjätte år.